

*одразу спохмурніла. Була щойно освітлена сонцем, а це ступила у тінь. І що ближче підходила до нас, то густішою й холоднішою ставала тінь. .. Ну? — Запитує вона вороже (С. 61). Негативна експресія, започаткована метафорою *ступила у тінь*, у контексті нагнітається, інтенсифікується під впливом носіїв сем 'ворожість', 'холод'. Ці ж семи домінують в супровідних описах усмішки, міміки, мови: — *Ми вас усі дуже любимо, Анжеліко Михайлівно... — Бачу, як любите, — саркастично всміхається учителька. Потім гасить посмішку, холодно каже...* (С. 62). Знижено-зневажливої експресії репліці учительки надають прислівникові означення *саркастично, холодно*.*

Мовообраз учителя у повісті А. Дімарова «На коні і під конем» — життєво правдивий, переконливий. Показуючи і типове, й індивідуальне у зовнішності, поведінці, емоціях, письменник створює позачасові образи педагогів, сприйнятні й для ровесників автора, і для юних сучасних читачів.

Ольга Черемська, Ольга Масло

МОВНИЙ СВІТ СІЛЬСЬКИХ І МІСТЕЧКОВИХ «ІСТОРІЙ» А. ДІМАРОВА

У розмаїтті сучасних українських письменників, представників різних літературних напрямів, височіє постать блискучого Майстра Слова, тонкого психолога, великого правдолюба, лауреата Державної премії імені Т. Шевченка — Анатолія Дімарова. Немов живі постають зі сторінок творів прості люди зі своїми болями й тривогами, й зачіпають найчутливіші струни душі, збуджують найчистіші сердечні поривання. «Такі індивіди, як Дімаров, — за словами М. Слабошпицького, — роблять життя цікавішим і веселішим, розганяючи його монотонність і буденну нудьгу. Навіть у побут вони вносять мистецький карнавальний дух... Дімаров схожий на свої твори. А його твори — на нього. Справді рідкісне гармонійне поєднання».

Індивідуальність стилю письменника — в конкретно-реалістичній оповіді, якій притаманна діалогічність, наповнення реченневих структур розмовно-побутовою лексикою, просторіччям, народною фразеологією. «Феномен дімаровського стилю має дві виразні ознаки: глибоко народний психоколорит і пов'язану з ним оповідність вираження через слово і в слові. Недарма найулюбленішим жанром письменника в роки творчої зрілості стали ним у прозі узаконені «історії» — сільські, містечкові, міські, тобто художні структури, де авторство розчиняється в матеріалі, що виповідає себе «сам». Його внесок у новітню українську прозу, можливо, тим непересічний, що майже адекватно виражає народне пережиття історії» (Історія української літератури ХХ ст.: У 2 кн. — Кн. 2: Друга половина ХХ ст. / За ред. В. Г. Дончика. — К., 1998. — С. 286).

Проза А. Дімарова різноманітна за тематикою: дитинство (твори для дітей і юнацтва), Друга світова війна, повоєнне життя міста і села, епічне п'ятикнижжя про рід Світличних, голодомор, морально-етичні проблеми. Героїку його творів високо оцінив О. Гончар, засоціювавши її з «романтикою народного епосу і гоголівського «Тараса Бульби».

Найулюбленішим жанром письменника стали «історії», започатковані збіркою «Зінське щеня» (1969) й послідовно продовжені у збірках «Містечкові історії» (1983), «Сільські історії» (1987), «Міські історії» (1988). Вони перейняті тривогою про духовне зміління сучасників, послаблення моральних стосунків між людьми, гонитву за знедуховленим комфортом, брак доброти, співчуття, милосердя в суспільстві.

«Історії» занурені в народнорозмовну стихію, насичені розмовно-побутовою лексикою, яка створює колорит невимушеності, повсякденної простоти. Цілком органічні в оповідних структурах експресивні дієслова (*вибатькувати, отерпла, причалапав, пошкутьльгав, шпурнути, пожбури́в, завозькався, пащекує*), назви предметів та осіб (*колимага* (про машину), *кдумаки, шминдрик, вітрогон*). Орієнтація на усно-розмовну оповідність спричинює актуалізацію стійких синонімічних повторів, характерних для фольклору чи створених за народнопоетичним взірцем: *такі-сякі халабуди, веде суджену-вуджену, забилися-зашилися, ні слуху ні духу, жде-пожде стара в гості,*

з однієї тарілочки-чарочки п'ють, побите-потрощене, тихо-мирно, цілий-цілісінький, до рота сього-того ухопив, живі-здорові, так-перетак, сяк-так, розлетілось-розбіглось.

Ліризм української побутової культури відтворюють іменникові, займенникові, числівникові, прислівникові та вигуківі зменшено-пестливі форми: *Софонько, Паню, Гапочка, Зайчик, отутечки, отеперечки, отакечки, однаковісінько, такенька, лишенько, добренько.*

Естетизація мовного образу садиби в «історіях» А. Дімарова пов'язана з концептуалізацією певних ознак. Так, у художній картині хазяйства баби Химки наскрізна ознака — 'охайність': *і саж, і повітка, і курник дихало такою охайністю, наче баба Химка тільки те й робила, що ходила довкола із щіткою й віником. Навіть кабанчик, і той був наче щойно з купелі... Город і справді був такий доглянутий, що аж страшно ступати по ньому. І все мов підібране: куцик до куцика, рядок до рядочка* (Дімаров А. А. Сільські історії. — К., 1987. — С. 54; далі — СІ).

У мовному образі садиби Сабантуя акцентовано ознаку 'блакить': *Паркан наче цвів ніжно й блакитно, і від того цвітіння вся широка галявина набувала такого святкового виду, наче люди, які жили в отій хаті, готувалися саме до великого свята. Тож і хату прибрали, як лялечку: побілили стіни, пофарбували в той же блакитний колір рами, ставні та двері, а дах аж яснів світло-червоною фарбою. ...і сарай, і повітка, і саж теж світилися блакиттю, у навіть будці собачій вдо-сталь дісталоя тієї веселої фарби* (СІ, 193).

«Сільські історії» приваблюють глибоко народним гумором, мудрослів'ям. Пор. засоційованість дівки з коровою (*Ото, чоловіче, як хочеш дочку із рук збути, то заводь подалі од хутора. На налигача її — і туди, де ще про неї не чули. Як норюvistу корову... Продаватимеш, не признавайся, де й живеш. Бо назад приведуть, ще й боки намнуть* (СІ, 407). Іронічними є й мовообрази подружжя: *І зажили вони голуб'ятами: то Надька синцями на весь хутір світить, то Козачок ходить, мов писанка — увесь вид помережаний. Як заведуться — хата ходором ходить... як почнуть чоловіки кепкувати незлостиво, чи не з кішкою сю ніч ночував, Надьку й вихваляє: «Хіба у вас,*

братьця, жінки? От у мене жінка! Атомна бомба! Лежиши і не знаєш, коли вона вибухне» (СІ, 409).

Розмовна фразеологія в оповіді А. Дімарова — традиційний засіб узагальнення певної риси характеру, емоційного стану чи поведінки людини, маркер народного бачення, спостережливості й концептуалізації побутових стереотипів: *голодній кумі хліб на умі* (Дімаров А. Містечкові історії. — К., 183. — С. 65; далі — МІ), *ні сіло, ні впало* (СІ 66), *як пішов мов сплив за водою* (СІ, 66), *щоб же ти на кутні вискалився* (СІ, 75), *накриває мокрою рядниною* (СІ, 199), *ти, дочко, отого шминдрика, що тебе вчора проводив, у три шиї жєни* (СІ, 384), *старий як упряже, то до сьомого поту* (СІ, 386); *тата женити, що рєшетом воду носити* (МІ, 67), *вертався, мов у воду опущений* (МІ, 74), *зайшов у двір, як під воду пірнув* (СІ, 379), *в тихім болоті чорти водяться* (СІ, 386). За допомогою фразеологізмів автор характеризує також міжособистісні взаємини (*зроду-віку звикли на чоловіках воду возити, п'ятами підганяти* (МІ, 68), *зав'яжуть вони тобі світ — і в очах потемнішає* (СІ, 386), *буде ж йому: і кислїці, й горїхи* (СІ, 386), *собачим якимсь чуттям відчув, що хазяїнові дісталося на горїхи* (МІ, 107); соціальний статус персонажа (*легше верблюдові пролізти у вушко голки, аніж багатому потрапити в царство небєсне* (МІ, 4).

Семантичну глибину образів А. Дімарова створюють порівняння, персоніфікація, метафора, епітет. Порівняльні звороти ґрунтуються переважно на народних асоціаціях, на глибинному відчутті етноналежності персонажа та його практичного побутового досвіду: *погляд рїзонує, наче ножєм; вчєпився, мов кліщ; тато, як нова копїсчка; лаються, мов поєму складають; меткі, мов живчики, очі; тягли під вінець, як тєлицю за налигач; первачок у пляшках, такий, як сльоза; сало — хоч ниткою рїж; галушки, як поросята; здорові, як бугаї, м'ясники; стоїть по колїна в воді, як апостол; Гапочка не полїсїв, тїльки посївїв, як лунь; розщєбеталася, наче на весну тощо. Народні порівняння несуть відбиток часу — воєнного і повоєнного лихолїття, тому вони показово виявляють асоціативно-образні зв'язки рєалїй сїльського повсякдення з вїйськовими: *дєрева стояли, мов вирїзблені, вишикувані в строгі шерєнги; книги стояли рївними рядами, вишикувані, наче солдати.**

Внутрішня семантика метафоричних висловів, персоніфікованих образів природи сконцентровує глибокий народнопоетичний ліризм, багатство конкретно-чуттєвого світосприйняття, пор.: *голос відлунює, гойдаючись на невидимих хвилях* (МІ, 53); *ніч дихала теплом* (СІ, 229); *худоба сунула суцільною рогатою річкою, річка ця пахла травою та молоком* (СІ, 9); *земля дихне в самісіньку душу, до себе покличе* (СІ, 375); *дощик пустотливий, задиристий процокотів кришталеvim копитцем. Ні вітру, ні грому: процокотів кришталеvim копитцем, залишив по собі паруючі дружно дахи, омитий асфальт хідників, прозорі й веселі озерця — кожному по власному сонечку* (МІ, 16); *дерева дрімали проти ласкавого сонця* (МІ, 112); *одразу ж пірнули в тишу: предковічну, на століттях настояну, безмежну, безмірну: лилася, здавалося, з неба, з неймовірно далеких світів* (МІ, 145).

Природа і людина в оповідях А. Дімарова — єдині, про це свідчать численні антропоморфні та природоморфні метафори. Наприклад, у структурах персоніфікації автор естетизує перетворювальну, життєдайну силу сонця: *підійшовши до вікна, Василь Гнатович так і пірнув у сонячні промені, вони сипонули на нього, омилли до останнього нігтика, пронизали так, що він відчував їх дотик ласкавий до кожного м'яза, кожної жилочки і чи не вперше за всі оці місяці вдихнув на повні груди... і думка, що він починає одужувати... все більше утверджувалася в ньому* (МІ, 7). На тлі «сонячних» дімаровських пейзажів людина відчуває себе крихтою всесвіту: *Було свіжо, сонце ще не встигло пригріти повітря .. довкола все аж іскрилося: мільярди вогнів, мільярди відбитих світів, небо ж високе та чисте, блакитне до щему в очах, — Василь Гнатович раптом відчув себе маленькою, беззахисною, скривдженою навіки дитиною...* (МІ, 27). Життєдайна сила сонця поширюється і на предметний світ: *Книжки лягали на чисту ряднину, розквітали синім, червоним, зеленим, оранжевим, — Варі здавалося, що світ навколо розквітнув, і небо стало ще вище, а сонце ще більше засяло, обціловуючи кожен томик* (МІ, 295).

Загалом персоніфікація — поширений засіб інтимізації конкретно-чуттєвих (зорових, звукових, одоративних) образів зі світу природи: *ніч дихала теплом* (СІ, 229); *Веселий та*

привітний лужок, з ранньої весни аж до пізньої осені закосичений (СІ, 52); *земля дихне в самісіньку душу, до себе покличе* (СІ, 375); *дерева дрімали проти ласкавого сонця* (МІ, 112).

Ідилічному мовообразу природи протиставлена словесна картина занедбаного периферійного висілка: *ставало тісно, його захмеліла душа прагнула волі та простору, він вихоплювався на вулиці зачасного, завмерлого у страсі містечка, ...неохоче входив у пошарпані свої береги, похмуро стрічав буденний світанок. Волікся в закіптюжені корпуси .. зашивався після роботи в землянки й халупи та й падав, підкошений втомою, в смердючі постелі — виселок стогнав, скреготав, лаявся навіть у сні, метався й чухмарився люто* (МІ, 5).

Словесна мозаїка оповіді А. Дімарова глибоко індивідуалізована, вона по-своєму вигранює мовну картину світу українського народу.

Тамара Шульга

МОВНА ЕСТЕТИКА СІЛЬСЬКОГО ПОВСЯКДЕННЯ У ПОВІСТІ А. ДІМАРОВА «МАЖОРИХА»

Людина, її характер, світовідчуття, переживання, взаємини — центральні проблеми прози Анатолія Дімарова, це його, за словами М. Слабошпицького, «лукаво примружений погляд на світ». І ця людина — не абстрактна, вона означена конкретними часо-просторовими обставинами — війна, повоєнні роки минулого століття, коли «люди потроху сп'ялися на ноги та захизувалися на свята в празниковому». З цим пов'язана мовна естетика повісті «Мажориха».

Прізвисько *Мажориха* у повісті не розтлумачено, лише повністю осягнувши текст, розкодуємо його внутрішню форму — «бадьорий, радісний характер» (ВТССУМ, 503). Адже в центрі оповіді — працюовита, метка, прудка, витривала,